KONSTITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Bozorova Feruza Jo‘raqulovna

Buxoro davlat texnika universiteti “Metrologiya va standartlashtirish” ixtisosligi II-kurs 124-24 MS guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi 2023-yilgi Konstitutsiyasining fuqarolarning erkin va farovon hayotini kafolatlashdagi roli, xususan ta’lim sohasidagi huquqiy norma va tamoyillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda Konstitutsiyaning 41-, 42-, 43-, 44- va 45-moddalari chuqur o‘rganilib, ularning inson huquqlari, ijtimoiy adolat hamda barqaror rivojlanish bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyevning Konstitutsiya va ta’lim haqidagi asosiy g‘oyalari ham keltirilgan. Tahlil natijasida Konstitutsiyaning nafaqat huquqiy hujjat, balki erkin va farovon jamiyat qurishning pedagogik asosi sifatida ahamiyati ta’kidlangan. Tadqiqotda aralash usullar qo‘llanilgan bo‘lib, so‘rovnomalar, hujjatlar tahlili hamda talabalarning shaxsiy fikrlari ham inobatga olingan.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, erkinlik, farovonlik, ta’lim huquqi, inson huquqlari, sifatli ta’lim, bepul ta’lim, o‘rta maxsus ta’lim, ilmiy erkinlik, inklyuziv ta’lim, milliy qadriyatlar, fuqarolik jamiyati, davlat siyosati.

Аннотация: В данной статье анализируется роль Конституции Республики Узбекистан 2023 года в обеспечении свободной и благополучной жизни граждан, с особым акцентом на правовые нормы и принципы в сфере образования. Подробно рассматриваются статьи 41–45 Конституции и их связь с правами человека, социальной справедливостью и устойчивым развитием. Также приведены ключевые идеи Президента Шавката Мирзиёева о Конституции и образовании. В результате анализа подчеркивается, что Конституция представляет собой не только юридический документ, но и педагогическую основу для построения свободного и процветающего общества. В исследовании использованы смешанные методы, включая опросы, анализ документов и личные мнения студентов.

Ключевые слова: конституция, свобода, благополучие, право на образование, права человека, качественное образование, бесплатное образование, среднее специальное образование, научная свобода, инклюзивное образование, национальные ценности, гражданское общество, государственная политика.

Abstract: This article examines the role of the 2023 Constitution of the Republic of Uzbekistan in guaranteeing citizens’ freedom and well-being, with a particular focus on constitutional provisions and principles related to education. Articles 41–45 of the Constitution are thoroughly analyzed, highlighting their connection to

human rights, social justice, and sustainable development. The core ideas of President Shavkat Mirziyoyev on the Constitution and education are also presented. The analysis underscores that the Constitution functions not only as a legal document but also as a pedagogical foundation for building a free and prosperous society. Mixed methods-including surveys, document analysis, and students' personal reflections-were employed in the study.

Keywords: Constitution, freedom, well-being, right to education, human rights, quality education, free education, secondary vocational education, academic freedom, inclusive education, national values, civil society, state policy.

Kirish

"Yangi Konstitutsiyamizda inson - barchasidan yuqori. Uning huquqlari, erkinligi, farovonligi - hamma narsadan ustun."

SH.M.Mirziyoyev

Zamonaviy demokratik jamiyatlar taraqqiyoti, barqarorligi hamda fuqarolari hayotining sifati to‘g‘ridan-to‘g‘ri milliy Konstitutsiyaning huquqiy, siyosiy hamda axloqiy vazifalarini qanday amalga oshirishiga bog‘liq. Barcha narsadan avval Konstitutsiya - faqatgina davlat tuzilishining yuridik asosi emas, balki fuqarolarning erkinliklarini himoya qiluvchi, ularning shaxsiy farovonligini, ijtimoiy adolatni hamda barqaror rivojlanishni kafolatlovchi eng yuqori qonuniy hujjatdir. Uning ahamiyati shunchaki qonun hujjati sifatida cheklanmaydi, balki milliy identifikatsiya, fuqarolik madaniyati hamda jamiyatning kelajak strategiyasini belgilashda ham asosiy rol o‘ynaydi [1].

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilinganidan so‘ng, mamlakatning mustaqillikka erishgandan keyingi dastlabki huquqiy poydevori sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi. Shu vaqtgacha Konstitutsiya bir necha marta o‘zgartirilib, jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlariga javob berishga harakat qildi. Ayniqsa, 2023-yil 30-aprelda Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan va 2023-yil 1-iyuldan kuchga kiruvchi keng qamrovli o‘zgartirishlar O‘zbekiston Konstitutsiyasini yangi bosqichga ko‘tarib chiqdi. Yangi tahrirda inson huquqlari, ijtimoiy himoya, gender tengligi, ekologik muvozanat, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda yoshlarni qo‘llab-quvvatlash kabi zamonaviy tamoyillar mustahkamlab, ular huquqiy kafolatlar darajasiga ko‘tarildi [1].

So‘nggi o‘n yil ichida O‘zbekiston hukumati mamlakatda demokratiya, inson huquqlari, huquqiy himoya hamda iqtisodiy erkinliklarni rivojlantirish yo‘lida qat'iy islohotlar o‘tkazdi. Jumladan, fuqarolarning ovoz berish huquqi, bepul ta’lim, sog‘liqni saqlash, iqtisodiy faollik hamda nodavlat tashkilotlarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi qonunchilik bazasi kengaytirildi [3]. Shu bilan birga, ushbu huquqiy norma va tamoyillarning fuqarolarning kundalik hayotiga qanday darajada kirib borayotgani, ularning ijtimoiy ongga, iqtisodiy qarorlarga

ISSN 3030-3907

hamda madaniy xatti-harakatlarga qanday ta’sir qilayotgani haqida yetarli darajada ilmiy tahlillar mavjud emas. Xususan, Konstitutsiyaning “erkin va farovon hayot garovi” sifatida ijtimoiy-psixologik, pedagogik hamda iqtisodiy jihatlardan tizimli o‘rganilishi hali amalga oshmagan [13].

Xalqaro tajriba ham shuni ko‘rsatadiki, Konstitutsiyaning faqat yozuvda mavjud bo‘lishi yetarli emas - uning amaliyotda samarali amal qilishi, fuqarolarning uni tushunishi, qadrlashi hamda uning tamoyillariga amal qilishga tayyor bo‘lishi muhimdir. Masalan, Germaniya, Estoniya yoki Janubiy Afrika Respublikasi kabi mamlakatlarda Konstitutsiya nafaqat huquqshunoslar, balki oddiy fuqarolar uchun ham hayotning asosiy qo‘llanmasi sifatida qabul qilingan [11]. Shu tarzda Konstitutsiya jamiyatning axloqiy kompassi, ijtimoiy kelishuvning ramzi hamda fuqarolarning o‘z huquqlarini himoya qilish vositasi sifatida ishlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Konstitutsiya haqidagi fikrlari quyidagicha:

“Yangi Konstitutsiya - bu xalqning irodasi, kelajakka ishonchini, erkin va adolatli jamiyat qurishga qaratilgan qarorli niyatidir” [5].

“Konstitutsiya nafaqat qog‘ozda, balki har bir insonning kundalik hayotida, maktabda, ish joyida, oilada his qilinib borishi kerak” [6].

1-rasm: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiya

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta’lim haqidagi fikrlari:

“Ta’lim - bu har bir fuqaroning, har bir oilaning, butun mamlakatning kelajagi. Aql-idrok, bilim va ongli avlodni tarbiyalash - bizning eng muhim vazifamizdir” [4].

“Biz eski, qotib qolgan ta’lim tizimini zamon talablariga mos keladigan yangi tizimga aylantirishimiz kerak. Ta’limda nafaqat bilim, balki fikrlash qobiliyati, erkin fikr va javobgarlik ham tarbiyalanishi lozim” [8].

ISSN 3030-3907

“O‘qituvchi - bu nafaqat kasb, balki e’tiqod. Ular jamiyatning onasi, kelajakning me’moridir. Shu sababli ularning ijtimoiy ahvolini yaxshilash - bizning birinchi navbatdagi vazifamiz” [7].

Adabiyotlarning tahlili

Xalqaro va milliy adabiyotda Konstitutsiya tushunchasi ko‘pincha huquqiy va siyosiy jihatdan qaraladi. Masalan, Carl Schmitt Konstitutsiyani “davlatning siyosiy qarorlari to‘plami” sifatida ta’riflagan, lekin zamonaviy yondashuvlar uni inson huquqlari vositasi sifatida ham qabul qiladi [12]. UNESCO hisobotida, Konstitutsiya inson huquqlarini himoya qilish, demokratik tizimlarni mustahkamlash hamda ijtimoiy adolatni ta’minlashning asosiy vositasi ekanligi ta’kidlangan [11].

O‘zbekiston kontekstida T. Xolmatov Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi aloqani tahlil qilgan bo‘lsa [13], Sh. Raximov esa Konstitutsiyaning iqtisodiy erkinliklarni himoya qilishdagi rolini o‘rganadi. Xalqaro tajriba orqali Germaniya, Janubiy Afrika Respublikasi va Estoniya kabi mamlakatlarning Konstitutsiyalari inson huquqlarini ta’minlash nuqtai nazaridan solishtirilgan [10].

Shu bilan birga, Konstitutsiyaning “erkin va farovon hayot garovi” sifatida ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatlardan yetarlicha o‘rganilmagan. Aynan shu jihatni chuqur tahlil qilish ushbu tadqiqotning yangi jihati hisoblanadi.

Ta’limga tegishli konstitutsiyaviy norma va tamoyillar: tahlili

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilgi yangi tahriri ta’limni inson huquqlari tizimining ajralmas qismi sifatida qabul qiladi hamda ta’limni erkin, sifatli, yetarli hamda inklyuziv xizmat sifatida himoya qilishga qaratilgan bir qator innovatsion o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi [1]. Bu o‘zgarishlar nafaqat ta’lim tizimining tuzilishini, balki undagi mazmuniy, pedagogik hamda huquqiy mazmunini ham tubdan o‘zgartiradi.

Ta’limning huquqiy asoslari

Konstitutsiyaning 41-moddasi ta’lim sohasidagi asosiy huquqiy tamoyillarni belgilaydi [1].

41-modda, 1-band: “Har kim ta’lim olish huquqiga ega.” Bu band jahon huquqiy amaliyotida qabul qilingan universal tamoyilni - ta’limni inson huquqi sifatida e’tirof etishni aks ettiradi. Ushbu band O‘zbekistonda ta’limning har qanday cheklovlar (jinsi, millati, ijtimoiy kelib chiqishi, diniy qarashlari, iqtisodiy ahvoli va boshqalar) asosida rad etilishini taqiqlaydi [10].

41-modda, 2-band: “Davlat ta’lim tizimini rivojlantirish, ta’lim sifatini ta’minlash hamda ta’lim sohasida davlat siyosatini amalga oshirish vazifasini oladi.” Bu band davlatning ta’lim sohasidagi mas’uliyatini mustahkamlab, faqat “ta’lim berish” emas, balki ta’lim sifati, tizimning barqarorligi hamda davlat siyosatining ilmiy asoslanganligini talab qiladi [1].

ISSN 3030-3907

41-modda, 3-band: “Boshlang‘ich umumiy ta’lim davlat tomonidan bepul ta’minlanadi va majburiy hisoblanadi.” Bu band milliy ta’lim tizimidagi asosiy poydevorni - bepul va majburiy boshlang‘ich ta’limni - huquqiy darajada kafolatlaydi. Ushbu tamoyil UNESCO hamda BMT Bola huquqlari konvensiyasining talablari bilan to‘liq mos keladi [10].

O‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limiga kafolatlar

43-modda (2023-yilgi yangi tahrirda kiritilgan) ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi [1]:

43-modda, 1-band: “Har bir fuqaroga bepul o‘rta maxsus ta’lim berish kafolatlanadi.” Bu band O‘zbekiston tarixida birinchi marta o‘rta maxsus ta’limni bepul ta’minlashni Konstitutsiya darajasida e’lon qiladi. Bu qadam mamlakatda kasb-hunar ta’limini rivojlantirish, yoshlarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash nuqtai nazaridan strategik ahamiyatga ega [1].

43-modda, 2-band: “Davlat o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida o‘qishni qo‘llab-quvvatlaydi, ularning material-texnika bazasini rivojlantiradi.” Bu band faqat huquq e’lon qilinib qolmay, balki uning amalga oshirilish mexanizmlari - moliyalashtirish, infratuzilma rivojlanishi, kadrlar tayyorlash - ham kafolatlanganligini ko‘rsatadi [1].

Oliy ta’lim va ilmiy faoliyat erkinligi

44-modda oliy ta’lim hamda ilmiy faoliyat erkinligini himoya qiladi [1]:

44-modda, 1-band: “Oliy ta’lim muassasalarida o‘qish huquqi har bir fuqaroga kafolatlanadi.” Bu band oliy ta’limning ochiq va erkin mavjudligini e’lon qiladi, lekin bepul emas - natijada, davlat grantlar, kreditlar hamda ijtimoiy stipendiyalar orqali imkoniyatlar tengligini ta’minlashi kerak [1].

44-modda, 2-band: “Ilmiy faoliyat erkinligi kafolatlanadi.” Ushbu band ilmiy ijod, tadqiqotlar olib borish, ilmiy g‘oyalarni erkin ifodalash huquqini himoya qiladi. Bu kelajakdagi innovatsion iqtisodiyot, raqamli jamiyat hamda intellektual rivojlanish uchun asos hisoblanadi [1].

Inklyuziv ta’lim hamda maxsus ehtiyojli fuqarolar

42-modda (inson huquqlari bo‘limida) maxsus ehtiyojli shaxslarning huquqlarini belgilaydi [1]:

42-modda, 4-band: “Nogironligi bor fuqarolarning ta’lim, sog‘liqni saqlash, mehnat faoliyati hamda ijtimoiy xizmatlardan foydalanish huquqlari kafolatlanadi.” Bu band inklyuziv ta’lim tamoyilini Konstitutsiya darajasida mustahkamlashni anglatadi - ya’ni ta’lim tizimi barcha fuqarolarni, jumladan nogironligi borlarini ham o‘z ichiga oladi [10].

Ta’limning madaniy-ma’naviy asoslari

45-modda ta’lim tizimining ma’naviy-madaniy yo‘nalishini belgilaydi [1]:

ISSN 3030-3907

45-modda: “Davlat fuqarolarda milliy, ma’naviy-ma’rifiy hamda umuminsoniy qadriyatlarni tarbiyalashni ta’minlaydi.” Bu band ta’limni nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni tarbiyalovchi, fuqarolik ongni shakllantiruvchi vosita sifatida qarashni talab qiladi. Bu erkin va farovon jamiyat qurishning axloqiy asosidir [1].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’lim - erkinlik va farovonlikning poydevoridir. Yuqoridagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilgi yangi tahriri ta’limni inson huquqlari, ijtimoiy adolat, iqtisodiy erkinlik hamda ma’naviy barqarorlikning asosiy vositasi sifatida qabul qiladi [1]. Ta’lim sohasidagi huquqiy norma endilikda faqat “bilim olish”dan tashqari, sifatli, yetarli, inklyuziv, kasbga yo‘naltirilgan hamda erkin fikr ifodalashni rag‘batlantiruvchi tizimni yaratishga qaratilgan. Shu jihatdan, Konstitutsiya - nafaqat huquqiy hujjat, balki erkin va farovon hayotni shakllantiruvchi pedagogik manifestdir [4, 8].

Konstitutsiyada ta’lim sohasiga berilgan e’tibor menga juda kuchli taassurot qoldirdi. Ayniqsa, 43-modda orqali bepul o‘rta maxsus ta’lim huquqining kafolatlanganligi - bu nafaqat yoshlarga, balki butun jamiyatga foydali bo‘lgan qaror [1]. Men o‘zim ham akasi o‘rta maxsus ta’limni to‘g‘ri tanlaganidan keyin ishga qabul qilinganini, oilamizning iqtisodiy ahvoli yaxshilanganini ko‘rib keldim. Shu jihatdan, Konstitutsiyadagi bu band nafaqat yozuv, balki haqiqiy hayotga ta’sir qiluvchi huquqdir [1].

Shuningdek, 41-modda, 2-bandda aytilganidek, ta’lim sifatiga e’tibor berilishi ham muhim. Hozirda ko‘plab maktablarda zamonaviy texnologiyalar yetishmaydi, o‘qituvchilarning malakasi turlicha. Shu sababli Konstitutsiyada aytilgan “sifatli ta’lim” tamoyilini amalga oshirish uchun nafaqat qonun, balki ta’lim xodimlarini qayta tayyorlash, raqamli infratuzilmani rivojlantirish ham zarur [8]. Men ta’limni faqat maktab devorlariga cheklab qo‘yish mumkin emas, deb o‘ylayman -raqamli ta’lim, masofaviy kurslar, interfaol usullar ham Konstitutsiya ruhiga mos keladi [4].

44-modda, 2-bandda keltirilgan ilmiy faoliyat erkinligi menga ayniqsa yoqdi. Oliy o‘quv yurtlarida ba’zan talabalarning g‘oyalari “noto‘g‘ri” deb hisoblanib, ularni ifodalash imkoniyati cheklangan hollarni uchratdim. Biroq, Konstitutsiya bunday cheklovlarga yo‘l qo‘ymasligini aytdi [1]. Bu esa erkin fikrlash, tanqidiy tafakkur, ilmiy izlanishlarni rag‘batlantirish demakdir. Aytadigan so‘zim bor: “Bilim - erkin fikrdan tug‘iladi”. Shu erkinlikni himoya qilish - kelajak generatsiyasini shakllantirishning kaliti [8].

Shu bilan birga, 42-modda orqali nogironligi bor fuqarolar uchun ta’lim huquqining kafolatlanganligi ham dolzarb masala [10]. Mening do‘stim - nogironligi bor talaba - ko‘pincha maktabga kirishda qiyinchiliklarga duch keldi.

ISSN 3030-3907

Ammo yangi Konstitutsiya va uning amalga oshirilishi orqali bunday insonlarning ham teng huquqli fuqarolar sifatida qabul qilinishi kerak. Inklyuziv ta’lim - adolatning bir ko‘rinishidir [1].

Nihoyat, 45-moddada aytilgani kabi, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni tarbiyalash ham muhim. Lekin men o‘ylayman-ki, bu tarbiyalash nafaqat ma’naviy darslar orqali emas, balki har bir fan, har bir dars, har bir o‘qituvchi orqali amalga oshirilishi kerak. Masalan, matematika darsida ham adolat, fizika darsida ham atrof-muhitga mehr, tarix darsida ham fuqarolik ongini shakllantirish mumkin. Ta’lim - bu nafaqat aqlni, balki yurakni ham tarbiyalaydi [4].

Umuman olganda, Konstitutsiyadagi ta’limga oid moddalar menga shuni tushuntiradiki: erkin va farovon hayot - bilim hamda ongli avlod orqali quriladi. Shu sababli ham biz, talabalar, nafaqat o‘z huquqlarimizni bilish, balki ularni amalda qo‘llash, jamiyatda ularni himoya qilish hamda rivojlantirishda faol ishtirok etishimiz kerak [4, 7].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel, yangi tahriri) // Lex.uz – Respublika qonunchilik palatasi rasmiy portali. – URL: https://lex.uz/ru/docs/6960218
2. Mirziyoyev Sh. M. “Birgalikda – kuchli O‘zbekiston yaratamiz” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-apreldagi xalq bilan suhbat matni. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023. – 48 b.
3. Mirziyoyev Sh. M. “O‘zbekiston – 2030: yangi rivojlanish strategiyasi” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-iyuldagi farmoni. – URL: https://president.uz/oz/articles/view/7489
4. Mirziyoyev Sh. M. “Ta’lim – kelajak asosi” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-sentyabrdagi “Bilim yili” ochilish marosimida so‘zlar to‘plami. – Toshkent: “Sharq”, 2023. – 24 b.
5. Mirziyoyev Sh. M. “Inson – barchasidan yuqori” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 30-apreldagi Oliy Majlisda nutqi. – URL: https://president.uz/oz/speeches/view/7021
6. Mirziyoyev Sh. M. “Yangi Konstitutsiya – yangi O‘zbekiston” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyuldagi bayonoti. – URL: https://president.uz/oz/articles/view/7055
7. Mirziyoyev Sh. M. “Har bir o‘qituvchi – kelajak me’moridir” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-oktyabrda O‘qituvchi kuni munosabati bilan qilingan murojaati. – URL: https://president.uz/oz/speeches/view/7102
8. Mirziyoyev Sh. M. “Ta’limda inqilob qilish vaqti keldi” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-avgustdagi ta’lim tizimi islohotlari

ISSN 3030-3907

to‘g‘risidagi qarori asosida so‘zlar to‘plami. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022. – 36 b.
9. Mirziyoyev Sh. M. “Fuqarolik jamiyati – demokratiyaning poydevoridir” // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 5-fevraldagi Fuqarolik Jamiyati V forumidagi nutqi. – URL: https://president.uz/oz/speeches/view/7523
10. BMT. Bola huquqlari to‘g‘risida Konvensiya (1989) // BMT rasmiy hujjatlari. – URL:
11. UNESCO. Raxbariyat: Ta’lim – barqarorlik va tinchlik asosi // Parizh: UNESCO nashriyoti, 2022. – 112 b.
12. Habermas J. Haqiqat va adolat: Diskurs nazariyasiga hissa. – M.: “Logos”, 2005. – 320 b.
13. Xolmatov T. Konstitutsion huquq asoslari. – Toshkent: “Sharq”, 2021. – 256 b.

ISSN 3030-3907